

БУКОВИНА В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ТРАГЕДІЇ

Голод 1946–1947 рр. охопив значну частину території України за винятком західних областей. Однак, на відміну від решти областей Західної України, Чернівецька область, основу якої склали Північна Буковина та Північна Бессарабія, була втягнута в черговий радянський голодомор, наслідки якого виявилися надзвичайно важкими і трагічними.

На сьогодні дана проблема знайшла своє відображення в ряді публікацій¹. Однак на цьому шляху здійснюються лише перші кроки. Даною публікацією переслідується мета ліквідувати цю прогалину, яка утворилася внаслідок відомих причин. Особлива увага звертається на роль людського фактора в цих умовах.

Голод був спричинений рядом об'єктивних і суб'єктивних причин. Першу чергу негативний вплив справили дуже несприятливі кліматичні умови. В основних зернових районах області урожайність складала від 2,5 до 3,5 ц з 1 га.

Наслідки Другої світової війни також вплинули на повоєнний голод. Перш за все війна негативно відбилася на продуктивних силах краю. Населення області скоротилося за роки війни з 875 тис. осіб станом на 1 січня 1941 р. до 567 тис. осіб станом на 1 січня 1945 р.². Війна значно виснажила економічний потенціал області³, що суттєво відбилося на зниженні продуктивності праці селянських господарств, агротехніці обробітку ґрунту тощо.

Однак найвагоміший вплив на вкрай напружену ситуацію з продовольством 1946–1947 рр. для населення області мав суб'єктивний фактор. Насамперед це стосується грабіжницької політики заготівель сільськогосподарської продукції органами радянської влади. З метою забезпечення виконання планових показників на місця було направлено близько 500 працівників управління уповноваженого Міністерства заготівель СРСР по Чернівецькій області на чолі з Г. Харченком. Їм допомагала значна кількість уповноважених обкому та міськкомів партії, облвиконкому, міськвиконкомів і райвиконкомів, працівників міліції, служби Міністерства державної безпеки, суду, прокуратури тощо. Цій меті служили близько 11 тис. осіб агентурно-інформаційного апарату, бійців винищувальних батальйонів, членів бригад міліції та груп охорони громадського порядку⁴.

Здебільшого все це були люди малограмотні, з низьким рівнем свідомості і моралі, навіть злочинці, які за інших часів ніколи б не служили опорою нової влади. Але саме на таких і робив ставку більшовицький режим, за якого вони зажили собі серед односельців ганебної слави. Часто погрозами, інколи забираючи не тільки те, що за планом належало здати, але й понад план, оббираючи односельчан до нитки, вони нерідко не гребували реквізованим чи конфіскованим майном і добре гріли на ньому свої брудні руки. Наприклад, агент райуповмінзагу

по с. Подвір'ївка Кельменецького району Тихий І.А. (1916 року народження, безграмотний, інвалід III групи Великої вітчизняної війни), займався здирництвом із застосуванням фізичного насилля. Основним аргументом в арсеналі переконання в правоті власних дій, які супроводжувались вигуками про те, що він є «кандидатом партії», був кулак. Під загрозою фізичної розправи та вислання із села для особистих потреб не тільки забирав у селян різні продукти, гроші та інші матеріали, але й заставляв їх працювати у власному господарстві⁵. Це ж стосується й інших представників низових структур радянської влади. Так, голова сільської ради с.Вашківці Сокирянського району Дайников систематично проводив незаконні обшуки в господарствах селян. Залякуючи висланням їх на Донбас, забирав у них усе, що йому було необхідне. У Гуцул Г.Г., наприклад, забрав 75 кг пшениці і 16 кг муки, у Лисенко Г.Д. забрав 16 кг муки, 3 овечі шкури і 500 крб. і т. п.⁶. Голова сільради с. Берегомет Кіцманського району Тимчук, здійснюючи фізичне насилля над селянами, також постійно забирав у них продукти харчування для власних потреб⁷. Подібні сцени були майже в кожному селі і проходили для їхніх ініціаторів, як правило, безкарно. Проте тих, хто не виконував зобов'язань з поставок сільськогосподарської продукції в установлені терміни, притягували до кримінальної відповідальності. Тільки в 1946 р. за позовами агентів Мінзагу було притягнуто до судової відповідальності по Чернівецькій області 6 тис. 355 осіб⁸. У краї правив, як і в усьому Радянському Союзі, не закон, а революційна доцільність.

Щоб мати хоч приблизне уявлення про ту вакханалію, яка розігрувалася в селах області, вдамося до свідчень очевидців. Так, Віра Борислав, яка пережила голод у с. Михайлівка Кельменецького району, стверджує, що «тих, хто не хотів віддати хліб, „стрибки”^{*} вели до сільської ради і закривали у спеціальній кімнаті, підлога якої була залита водою, щоб людина не могла сісти. І вона стояла у воді до тих пір, поки не зізнавалася, де в неї є ще трошки прихованого хліба»⁹. В інших селах чинили ще жорстокіше. Параска Чебан із с. Новоселиці цього ж району пригадує, «що з відновленням радянської влади в селі в 1944 р. багато чоловіків забрали на фронт. Але чимало хитрих, переховуючись у подушках, залишилися вдома. Вони поставали „стрибками”. Їм дали владу, і вони безжалісно забирали в людей хліб та інші продукти. Забирали навіть від дітей зі стола. Могли і вбити, якщо хтось чинив їм опір. Біля мене вбили Марію Твердохліб, бо та не давала забрати від дітей хліб. Коли „стрибки” заходили до хати і бачили, що сім'я щось їсть, відбирали миски і їжу виливали на землю. [...] Особливо жорстоко поводити себе Танасків І., Тихон І., Лисий Н., Брагар Ф. [...] В голод вони закрили Івана Балана в стодолі і били. А він кричав: „Ваня! Даруй мені жизнь!” Але „стрибки” були п'яні, і їх ці мольби не розчулили. Вони убили його, а тіло прив'язали до хвоста кобили і так тягли по селу. Викинули десь на Говді, і собаки шматували його тіло. Брат Юхим насилу упросив голову сільради, аби дозволив поховати тіло мученика»¹⁰.

* Так сільські жителі Чернівецької області називали бійців винищувальних батальйонів.

Зрозуміло, що ці і їм подібні акції були антизаконними, але не поодинокими. Про це, зокрема, говорив на березневому (1947 р.) пленумі Чернівецького обкому партії начальник управління МВС по Чернівецькій області генерал-майор М.І. Наумов, який підкреслював, що безконтрольні озброєні бійці винищувальних батальйонів у Чернівецькому, Вашковецькому та інших районах області спричинюють грабунки і бандитизм, з якими необхідно негайно покінчити. А вже в кінці серпня 1947 р. той же Наумов доповідав обласному керівництву про конкретні випадки бандитизму з боку окремих посадових осіб. За його ж даними, 15 липня секретар Ставчанської сільської ради Хотинського району Грубляк А.І. разом з бійцями винищувального батальйону Грубляк І.Г., Захарій С.А. і сторожем Білим П.А. зайшли в сад до селянина Петрушко і стали зривати фрукти. Господар застав їх на місці злочину і зажадав від них покинути сад. У відповідь «стрибки» відкрили із гвинтівки вогонь і вбили Петрушко¹¹ і т. п. Ця інформація, як і багато інших, була надіслана обласному керівництву для загального ознайомлення із ситуацією в краї.

Разом з тим чималі зловживання здійснювались і на рівні районних радянських і партійних структур. Так, 25 липня 1947 р. завідувач відділом сільського господарства Склярєнко і завідувач відділом сільськогосподарського і колгоспного будівництва Чернівецького району Бевз під'їхали на підводі до селища Роша-Пояни і під виглядом усупільнення майна і тварин у місцевих селян Мітішук і Кожухарь відібрали корову, 17 овечих шкур і 1 кінську шкуру¹². Уповноважений Чернівецького сільського РК КП(б)У Борсук, користуючись своїм становищем, протягом 1947 р. закупив і зарізав 9 голів телят у жителів с. Кам'яна. Це при тому, що офіційно забій тварин був заборонений. Крім того, громадяни цього села Костиняк К. відгодовував йому кабана, Ткачук В. – овець, Бузяк Т. – домашню птицю. Цуркан Т. також відгодовував йому кабачка, якого в нього вкрали. За це вимушений був віддати уповноваженому 700 кг кукурудзи¹³. У с. Веренчанка Заставнівського району завідувач військовим відділом райкому партії Лежанін В.М. разом із заступником директора Веренчанської МТС з політичної роботи Мартиненком Ф.Ф., прикриваючись збором добровільної позики посівного матеріалу на 1947 р. для місцевого колгоспу, займалися насиллям та привласненням громадського майна. Крім того, під загрозою виселення на Донбас, намагалися гвалтувати дівчат і жінок села тощо¹⁴.

Масове зловживання своїм становищем було також серед представників юридичних структур області, особливо серед судових виконавців народних судів. Так, судовиконавець Садгирського району Чагаєв за сприяння судді Зайцева здійснював незаконні вилучення майна у підсудних, брав хабарі. Частина награвованого віддавав Зайцеву¹⁵. Взагалі за першу половину 1947 р. було викрито цілий ряд зловживань з боку окремих судовиконавців Кельменецького, другої дільниці Садгирського, першої дільниці Ленінського, першої дільниці Сталінського районів та ін. Лише на першій дільниці народного суду

Кельменецького району сума присвоєних грошей і майна сягала 70 000 крб., а на другій ділянці – до 30 000 крб.¹⁶.

Інколи й представники владних структур обласного рівня також долучалися до зловживань своїм службовим становищем. Наприклад, 22 липня 1947 р. до Новоселецького райвідділу МВС бійцями винищувального батальйону із с. Шишківці були доставлені за підозрою в здійсненні спекуляції часником, затримані головою Шишківської сільради Мельник, громадяни Унгурян А.П. і Настас І.М. Останні були піддані публічному побиттю, в якому, крім голови сільради, взяли участь уповноважений ОК КП(б)У Арсієнко Т.А., агент Новоселицького уповмінзагу Безотосний В.П. і заступник голови Шишківської сільради Волощук І.М. Усі вони, за винятком останнього, були членами ВКП(б). При цьому забрали в затриманих 80 кг часнику та 16000 крб., котрі поділили між собою¹⁷ і т. д.

Не відставали в цьому плані і солдати та офіцери Радянської армії, яких на терені краю було чимало. Не будемо вдаватися в деталі, оскільки ця проблема заслуговує на окрему розвідку, а вкажемо лише на те, що на початку 1947 р. перший секретар Чернівецького ОК КП(б)У В. Вовк з приводу злочинних дій військових повідомляв МВС України: «...Лише за грудень 1946 і січень 1947 рр. зареєстровано більше 40 випадків пограбувань військовими. [...] Причому не рахувалися не тільки з цивільним населенням, – зауважував він, – а й представниками правових органів»¹⁸.

Подібні дії представників органів радянської та партійної влади, силових структур, по-перше, приводили до виснаження і без того мізерного продовольчого і матеріального потенціалу сільського населення області, а, по-друге, їхні дії не могли не викликати адекватної реакції з боку селян. Безперечно, останні також не сиділи, склавши руки. В міру того, як заходи щодо виконавців хлібопоставок ставали все жорстокішими, наростав і їхній опір, який носив здебільшого пасивний характер¹⁹, але подекуди вони вдавалися до більш активних форм. Особливо це було поширено у Глибоцькому, Вашковецькому, Вижницькому, Заставнівському, Кіцманському, Садгірському, Сторожинецькому, Путильському та Чернівецькому сільському районах. Наприклад, у ніч з 24 на 25 травня 1947 р. у с. Опришани, Глибоцького району був убитий агент Мінзагу Арсен'єв А.Р., уродженець Вінницької області²⁰. На цей же період часу припадає здійснення подібних акцій у Заставнівському районі. Тут було вбито агента заготівель по с. Лука Холодюка²¹, а також агента заготівель по с. Хрещатик Блауша²².

Без сумніву, не останню роль у цій справі відіграло підпілля ОУН та боївки УПА, котрі активно діяли, особливо в буковинському регіоні. Члени ОУН–УПА розповсюджували серед місцевих селян відозви, в котрих закликали їх не виконувати грабінницьких планів хлібозаготівель, приберігати хліб до гірших часів, щоб самим не померти голодною смертю, закликали також допомагати голодуючим, які приїжджали з голодних регіонів, щоб роздобути якийсь харч. Перебуваючи у складному становищі, повстанці при нагоді самі

допомагали злиденному народу²³. Своїми активними діями проти представників радянської влади вони впливали на пом'якшення політики заготівель. Про це відверто говорив на нараді райуповмінзагів області 14 січня 1947 р. уповноважений міністерства заготівель по Заставнівському району Нечаєв. Він підкреслював, що склад агентів дуже заляканий, і це є причиною відставання району в поставках продукції державі²⁴.

Однак не тільки діяльність ОУН сприяла послабленню хлібозаготівельної політики. Інколи селяни, керуючись почуттям самозбереження, з власної ініціативи виступали проти свавілля місцевих активістів. Так, селяни с. Раранча Садгірського району, гнані голодною смертю, самі піднялися на збройний спротив, захопили комори з зерном і розподілили його між собою²⁵. 30 червня 1947 р. у чергову річницю проголошення Української державності у Львові в с. Слобода Банилів Вашковецького району місцеві селяни, протестуючи проти більшовицького режиму, на багатьох видних місцях повивішували національні прапори. Подібна акція була проведена і в інших населених пунктах Буковини та Західної України²⁶. Причому виступи селян спостерігаються і в бессарабських районах області, в яких на цей час підпілля ОУН не існувало. Зокрема, секретар Сокирянського райкому партії Схабицький Д. у таємному донесенні від 10 червня 1947 р. повідомляв секретаря Чернівецького ОК КП(б)У Вовка В. та начальника обласного Управління МВС Наумова М., що в районі почастішали факти грабунку і тероризму радянського активу. За його ж даними, в с. Вітрянка в 1946 р. був важко поранений уповноважений райкому партії Бабій, у с. Кобильчин у 1947 р. смертельно поранений голова сільської ради Жук Г., у с. Ломачинці квартиру голови сільської ради Бузурного Н. невідомі закидали камінням і викликали його з хати, в с. Шибутинці селяни побили голову сільської ради Пастушка і т.п.²⁷.

Дещо ліпшою була ситуація в м. Чернівці, населення якого знаходилося на гарантованому картковому продовольчому постачанні. Тут діяли торговельні заклади (гастрономи, ринки, їдальні), де можна було за наявності грошей, часто немалих, підкріпитися і не померти з голоду. Проте і тут весною 1947 р. ситуація значно загострюється. Так, на текстильній фабриці №2 хліб щоденно надходив о 8–9 годині вечора і видавався лише половині робітників, які працювали в другу зміну. Ті, хто працював у першу зміну, не отримували хліба протягом 2 діб, що викликало нарікання з боку працівників підприємства. Зокрема, 19 травня під час обіду, який був приготовлений з однієї юшки, без будь-яких жирів і за відсутності хліба, робітницями фабрики Бесєдіною Д.Ф. і Яремчук М.М. було зроблено демонстративну заяву такого змісту: «Ось подивіться, сьогодні на обід приготували одну юшку, в якій є небагато підмішаної кукурудзяної муки, а хліба до обіду зовсім не привезли»²⁸. Бесєдіна Д.Ф. наголосила на тому, що «наші керівники вимагають тільки виконання плану, а ніхто питаннями забезпечення робітників харчуванням не займається. Ми голодні. Потрібно кидати роботу і йти додому»²⁹. Дана заява послужила підставою масовому залишенню роботи

працівниками після обіду. Тобто 19 травня 1947 р. раніше закінчення зміни на 3 години пішли з роботи 50 осіб³⁰. Зрозуміло, що навіть така їжа для багатьох виснажених голодом селян була б життєдайною. Але робітники не стали миритися з її якістю і застрайкували. Ситуацію швидко поправили, помінявши не тільки директора фабрики, але й поліпшили харчування.

Селянство ж, як сказано вище, вдаючись до різних форм опору, також боролось за своє виживання. Однак натиск радянської влади на село був настільки потужним, що цей опір не міг суттєво вплинути на остаточний результат політики хлібозаготівель. У кінцевому підсумку під кінець 1946 р. продовольча проблема серед безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції значно загострилася. Ситуація ускладнювалася й тим, що з вересня того ж року керівництвом СРСР був узятий курс на економію у витрачанні хліба. Серед багатьох заходів, спрямованих на реалізацію даного курсу, передбачалось не тільки зниження норм споживання хліба, круп, але й значне скорочення кількості осіб, які забезпечувалися картковою системою постачання хлібом. Зауважимо, що карткова система постачання продовольством і промисловими товарами була введена в області ще в роки війни. Зокрема, в Чернівцях вона була запроваджена з червня 1944 р., в містах Сторожинець, Новоселиця, Герца, Заставна, Вашківці, і Кіцмань – з грудня 1944 р., а в м. Вижниця і робітничих селищах Садгора і Сокиряни – з 1 січня 1945 року³¹. До кінця 1945 року на гарантованому постачанні хлібом перебувало 112 054 особи., а на вересень 1946 р. – 139 187 осіб³². На цей час для впорядкування даної системи в області було створено з партійного і комсомольського активу 98 бригад загальною чисельністю 272 особи³³. В результаті кількість населення, яке залишилося без гарантованого карткового постачання хлібом, зменшилося до 88 тис. 304 осіб у листопаді 1946 року³⁴. Зменшення відбулося в основному за рахунок жителів сільської місцевості. Практично всі вони опинилися віч-на-віч із загрозою голодної смерті.

Використавши останні запаси продовольства, селяни впали в крайню нужду, включаючи у свій раціон жолуді, кору дерев, кісточки слив, макуху, кукурудзяні качани, собак, кішок і п. Весною 1947 р. почали їсти лободу, кропиву, бруньки дерев, цвіт акації, ліщини тощо. Коли з'явилися колоски жита, спухлі від голоду люди ходили по полях, їли молоде зерно, там же й помирали.

Селяни, коли ставало вже зовсім сутужно, відправлялися також у Станіславську, Львівську та Дрогобицьку області, щоб обміняти останні свої пожитки на продукти. Той, хто не мав що міняти, вдавався до споживання жому з багаторічної давності ям, що знаходилися біля цукрових і спиртових заводів Чернівців, Вашківців, Снятина, Калуша, Станіслава та інших міст Західної України. Від такої їжі пухли животи, ноги, руки до такого стану, що люди не могли ходити і помирали.

Проте найтрагічнішим стало те, що доведені до крайнього відчаю голодуючі вдавалися до людодівства. Так, 7 лютого в с. Мовила Герцаївського

району Щ. зарізала свого сина К., порізала його на куски, зварила в котлі і з'їла разом зі своєю дочкою³⁵. 5 травня 1947 р. дванадцятилітня Ліда Заплітна, уродженка с. Пашківці Хотинського району, будучи сиротою, пішла у с. Долиняни цього ж району до сестри своєї мачухи П., де і була останньою вбита, а її тіло пішло на харчі сім'ї-вбивці³⁶. За першу половину 1947 р. по Чернівецькій області зафіксовано 6 випадків з'їдання трупів. Практично в усіх спецповідомленнях МВС і МДБ УРСР Чернівецька область фігурує як така, де в голодні місяці 1947 р. в їжу вживали людські трупи.

У відчаї, навіть не заради канібалізму, а щоб зберегти власне життя і життя своїх старших дітей, матері-одиначки, чоловіки яких загинули на фронті, вдавалися до душоубства щойно народжених власних немовлят. Зокрема, жителька С. із с. Черногузи Вижницького району, маючи на утриманні доньку, 22 лютого 1947 р. народила ще одну дитину, а вже 7 березня, зразу ж після виписки з лікарні, викинула її у криницю. «Як здійснила такий важкий злочин – сама не пам'ятаю» – стверджувала вона на суді³⁷. Інша мати Г., жителька Молдавії, яка у пошуках порятунку 24 травня 1947 р. прибула до Вижницького району з шестилітньою донькою та півторамісячним немовлям і поселилася в с. Черешеньки, вже 26 травня задушила немовля і закопала його тіло в лісі. В касаційній скарзі, яку подала до суду, вчиненому над нею, пояснювала свій вчинок так: «Я щойно піднялася з ліжка родів. З матеріальних причин в моїх грудях не було ніякого корму для немовляти. Я безпорадно дивилася, як моя грудна дитина і друга шестилітня пухли з голоду. Я скоїла тяжкий злочин необдуманно, а в якомусь туманному психічному стані. Я не мала цілей відібрати життя своєї рідної дитини, за котрою 45 днів після родів доглядала, як могла. І тільки душевна криза була наслідком скоєного»³⁸.

У даних умовах значно зросла злочинність, крадіжки державного та суспільного майна, особистої власності громадян, нерідко з трагічними наслідками. Причому, на 70% крадіжки здійснювалися тими людьми, які ніколи раніше їх не чинили. 4 червня 1947 р., якраз напередодні жнив, після голодної осені 1946 – весни 1947 років, Президія Верховної Ради СРСР видає Указ «Про кримінальну відповідальність за крадіжки державного і громадського майна», за яким тільки протягом наступних місяців 1947 р. у народних судах області було розглянуто 511 справ. За цей же період згідно з цим Указом засуджено 822 особи³⁹. Зауважимо, що по даній категорії справ крадіжки здійснювалися з державних підприємств та установ в незначних розмірах. 78% крадіжок здійснювалось з індивідуальних городів робітників, службовців і з полів селян-одноосібників. Найчастіше особи, які здійснювали крадіжки, за даними Міністерства юстиції по Чернівецькій області, знаходились у крайній нужді, яка була викликана неврожаєм 1946 р.

Але це аж ніяк не означало, що за кількістю вкраденого індивідуальний сектор переважав державний. Швидше все відбувалося до навпаки. Причому

місцеве керівництво також було причетне до крадіжок продовольства і в чималих масштабах. Так, у кінці жовтня 1946 р. на Васкауцькому пункті Заготзерно Сокирянського району було виявлено безнарядну видачу муки 1 437 кг, вкраденої муки 403 кг, всього 1 840 кг. Крім того, було виявлено незаконну витрату близько 2 тонн відходів для відгодівлі 9 свиней, які належали працівникам обласної контори Заготзерно⁴⁰. Зі складів Веренчанського Заготзерно Заставнівського району в 1946 р. при сприянні районного прокурора було розкрадено 114 тонн хліба⁴¹. В той же час завдяки невчасно вжитим заходам з боку облконтори Заготзерно і відмові в санкції на арешт прокурорами, злочинці здійснювали втечі і залишалися безкарними. Наприклад, у жовтні місяці 1946 р. втік директор глибинного пункту Заготзерно Вашковецького району Здихальський, завідувач складом Мамалізького пункту Заготзерно Новоселицького району Булавін, директор Веренчанського пункту Заготзерно Заставнівського району Морієв⁴² і п.

Крім того, з'являються вбивства на ґрунті заволодіння чужим майном. Зокрема, 22 травня 1947 р. у с. Ленківці Кельменецького району мешканка цього села К. зі своїм сином вбили 10-літнього Дворського В.О., який випасав корову⁴³. Жителі с. Ларга Молдавської РСР Ш. і К. 2 червня 1947 р. у с. Кишло-Замжієво Кельманецького району задушили двох малолітніх пастухів Гушака і Белеменчука з метою заволодіння коровою, яку вони випасали разом з вівцями. З 21 на 22 травня 1947 р. громадянин М., уродженець с. Маршинці, в с. Малинці Новоселицького району з метою заволодіння коровою і носильними речами вбив одинокую Банарь⁴⁴ і т.д.

Відчуваючи власну безпорадність і відсутність належної уваги до їхніх проблем з боку органів влади, селяни вдавалися до самосудів над злодіями. Так, 26 березня 1947 р. на хуторі Верхня Слобідка Кельменецького району був вчинений самосуд над Кушніром К. та його синами Філіпом і Олександром, які вкрали у людей близько 2 ц картоплі. Били їх усім селом. У результаті від побоїв Філіп помер⁴⁵. 3 червня 1947 р. у с. Лівенці Кельменецького району за підозрою у крадіжці одягу вчинено самосуд над Зеленюк і Рябчик. Після 4-годинного побиття Зеленюк померла⁴⁶.

На горі народному наживалися і так звані спекулянти, які виготовляли і збували на ринках Чернівців недоброякісну продукцію. З ними постійно вели боротьбу органи радянської влади. Так, 13 січня 1947 р. на Червоноармійському ринку під час реалізації м'ясних котлет із собачатини затримана громадянка П. у якої вилучено 90 шт. котлет. При обшуку на її квартирі знайдено собаче м'ясо і 27 собачих шкур. 21 січня 1947 р. на Руському ринку під час продажу конячого м'яса була затримана громадянка Г., у якої вилучено 7 кг кінського м'яса. 27 лютого на ринку Асаки під час продажу ковбаси були затримані громадяни М. і М., які купили коня і зарізали його в себе на квартирі. Крім того, вбили ще 4 псів. Усе це м'ясо переробляли на ковбасу і продавали⁴⁷. 2 квітня 1947 р.

заступник начальника УМВС по Чернівецькій області полковник міліції Телегін і начальник ОБХСС капітан міліції Третяков у таємній доповідній записці секретареві Чернівецького ОК КП(б)У Вовку доповідали про те, що в області також зареєстровані випадки розбирання здохлих тварин на скотомогильнику⁴⁸.

Все це відбувалося в той час, коли на складах області знаходилося і псувалось чимало продовольчого зерна. Наприклад, на складі № 2 Хотинського спиртозаводу зберігалось 16 тонн ячменю, який зовсім прийшов до непридатності, мав тухлість, проріс, температура його доходила до 40 градусів. У церкві м. Хотина, пристосованій під зерносховище, зберігалось 53 тонни кукурудзи, яка майже вся проросла. Наявне зерно на складі спиртозаводу с. Маморниця Чернівецького району та Рогізнянського спиртозаводу, де зберігалось 505 тонн, також не вивозилось через погану його якість⁴⁹. Таке ж становище було й на інших складах спиртозаводів області. Проте своєчасно розбронювати це зерно і віддати його злидненим людям не було можливості через заборону московського центру.

У результаті голод, який розпочався в жовтні–листопаді 1946 р., посилюючись у грудні і наступних зимових і весняних місяцях 1947 р., призвів до того, що десятки тисяч людей внаслідок голодування захворіли дистрофією. Уже в грудні 1946 р. хворі з діагнозом «дистрофія» почали надходити з навколишніх сіл у лікарні Хотина та Чернівців. З березня по липень 1947 р. практично усі лікарні області були зайняті лікуванням дистрофіків. За цей час госпіталізовано з діагнозом «дистрофія» 6 тис. 74 хворих. Для їхнього лікування додатково влаштовано 1 196 ліжок. Однак і цього виявилось замало. За даними подвірного обходу населених пунктів області, в 1947 р. було зареєстровано 41 тис. 264 хворих дистрофією, в тому числі дітей до 14 років – 10 тис. 397⁵⁰.

Великою була і смертність від голоду. Причому помирали люди голодною смертю навіть у лікарнях, куди потрапляли далеко не всі нужденні. Особливо страждали діти. Зокрема, за даними дитячих лікарень м. Чернівці та м. Сторожинець, загальна дитяча смертність тут сягала 18,7%. У стаціонарі для дизентерійно хворих, котрий був спеціально відкритий у 1947 р. при дитячій лікарні Чернівців, дитяча смертність досягала 43,3%. Але найбільшою була смертність в стаціонарі для дистрофіків, котрий також був відкритий при Чернівецькій дитячій лікарні. Смертність тут досягла 73,1% від тих, хто поступив до лікарні на лікування⁵¹.

Не вистачало найголовніших ліків – хліба. Помирали не тільки хворі з діагнозом «дистрофія», але й з іншими діагнозами, оскільки лікування різних хвороб за відсутності харчів було малоефективним, а то й безперспективним. Завідувач кафедрою шкірно-венерологічних хвороб Чернівецького медінституту М.Г. Бевзюк, якого звинувачували у слабкій ефективності лікування хворих, відверто заявляв, що якість лікування залежить і від нормального харчування людини, доводив що саме відсутність останнього приводить до летальних

випадків, і лікарі тут безсилі⁵². Незважаючи на те, що його слова не набули широкого розголосу, він був звинувачений в обмані, а також у тому, що настроює людей проти місцевого й обласного партійного та радянського керівництва і через певний період звільнений з роботи.

Хоча М.Г. Бевзюк говорив про абсолютно очевидні речі. Це підтверджує і записка, щоправда, таємна, яку направив 4 червня 1947 р. завідувач Чернівецьким облздороввідділом Лічман керівникам області. В ній він говорив, що постанови Ради міністрів і ЦК КП(б)У від 4 квітня 1947 р. і відповідна постанова бюро ОК КП(б)У від 26 квітня 1947 р. «Про заходи з поліпшення медичного обслуговування населення» в частині забезпечення лікувальних і дитячих закладів продуктами харчування не виконуються, що облторгвідділ занижує фонди районам в окремих випадках на 60–70% і в «результаті голодування хворих у лікарняних і дитячих закладах різко підвищилась смертність»⁵³.

Проте говорити правду про конкретні й очевидні речі заборонялося. Натомість брехати на користь влади було бажаним і навіть звичним явищем. Приклад у цьому плані подавали партійні лідери країни в засобах масової інформації, які в 1947 постійно говорили про відсутність голоду і смертей на його ґрунті, про переваги колгоспного ладу тощо⁵⁴. І це, як справедливо зауважують буковинські історики Петро Яценюк та Тетяна Холодницька, була наскільки відверта й огидна брехня, що редакція місцевої газети «Радянська Буковина» не насмілилася повторювати її в наступних номерах, як це вона робила неодноразово з іншими подібними матеріалами, використовуючи їх у редакційних статтях⁵⁵.

Навіть в матеріалах «для службового користування» або в матеріалах, які мали гриф «таємно» чи «цілком таємно» намагалися применшити трагічність ситуації. Так, за офіційними архівними даними, загальна кількість жителів Чернівецької області, померлих від дистрофії в 1947 р., становила 2 тис. 829 осіб. Але ці дані далеко не повні хоча б тому, що багато жителів області помирали з такими діагнозами, як дизентерія, токсична диспепсія, септична ангіна, тиф тощо. Носіями цих хвороб стали, в основному, люди, які, рятуючись від голоду, виїжджали в Станіславську, Львівську та Дрогобицьку області, де продовжували вирувати інфекційні епідемії. За попередніми підрахунками, голод забрав у Чернівецькій області близько 17 тис. осіб.⁵⁶

Чернівецька область вийшла на сумне 2 місце в Україні за смертністю дітей віком до 1 року. Так, якщо по Україні вона становила 127,7 осіб на тисячу людей, то по Ізмаїльській – 319,0, по Чернівецькій – 217,0, по Запорізькій області – 179,9 людини⁵⁷.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що голод був спричинений не лише посухою та наслідками війни, але головним чином тією варварською заготівельною політикою, яку проводила радянська держава. До цього доклали руки й представники місцевих органів радянської влади всіх рівнів, які в ім'я

задоволення власних інтересів інколи йшли на ужорсточення цієї політики, що доводило маси знедоленого населення до відчаю і голодної смерті.

¹ Антохій Й. З історії голодомору 1946–1947 рр. на Буковині // Пам'яті жертв радянських голодоморів в Україні: Матеріали наукової конференції (Чернівці, 24 вересня 1993 р). – Чернівці: Рута, 1994. – С.96–98; Загайний М.В. Економічне становище Чернівецької області у 1946–1947 рр. // Пам'яті жертв радянських голодоморів в Україні: Матеріали наукової конференції (Чернівці, 24 вересня 1993 р). – Чернівці: Рута, 1994. – С. 75–76; Косташ В.М. Матеріали колишнього облпартархіву про голод 1947 року в Чернівецькій області // Пам'яті жертв радянських голодоморів в Україні: Матеріали наукової конференції (Чернівці, 24 вересня 1993 р.) – Чернівці: Рута, 1994. – С. 87–96; Холодницький В. Буковинський край у голодоморному вирі 1946–1947 років // Голод 1946–1947 років в Україні: Причини і наслідки: Міжнародна наукова конференція. (Київ, 27 травня 1997 р.): Матеріали. – К.; Нью-Йорк: Вид-во М.П. Коць, 1998. – С. 142–150; Холодницький В. Голодомор 1946–1947 рр. на території Чернівецької області // Пам'яті жертв радянських голодоморів в Україні: Матеріали наукової конференції (Чернівці, 24 вересня 1993 р). – Чернівці: Рута, 1994. – С. 78–87; Яценюк П., Холодницька Т. Голод 1946–1947рр. і «Радянська Буковина» // Матеріали V Конгресу Міжнародної асоціації українців. Історія. Збірник наукових статей. Частина 3. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 241–247.

² Холодницький В.Ф. Вплив політичних процесів на демографічні втрати народонаселення Чернівецької області у 1940–1950 рр. // Науковий вісник Чернівецького національного університету. Вип. 6–7. Історія: Збірник наукових праць. – Чернівці: ЧДУ, 1996. – С. 175.

³ Див.: Загайний М.В. Вказана праця. – С. 75.

⁴ Холодницький В. Буковинський край у голодоморному вирі 1946–1947 років. – С. 144.

⁵ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. Р 2247. – Оп. 1. – Спр. 176. – Арк. 186.

⁶ Там само. – Ф. П 15. – Оп. 1. – Спр. 358. – Арк. 79.

⁷ Там само. – Ф. П 16. – Оп. 2. – Спр. 176. – Арк. 6.

⁸ Там само. – Ф. Р 38. – Оп. 3. – Спр. 44. – Арк. 42–43.

⁹ Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали. – К.; Нью-Йорк, 1996. – С. 323.

¹⁰ Там само. – С. 328.

¹¹ ДАЧО. – Ф. П 1. – Оп. 2. – Спр. 632. – Арк. 57.

¹² Там само. – Арк. 59.

¹³ Там само. – Арк. 75.

¹⁴ Там само. – Ф. Р 59. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 1, 5–6.

¹⁵ Там само. – Ф. Р 60. – Оп. 2. – Спр. 15. – Арк. 62.

¹⁶ Там само. – Арк. 63.

¹⁷ Там само. – Арк. 58.

¹⁸ Там само. – Ф. П 1. – Спр. 463. – Оп. 2. – Арк. 2.

¹⁹ Див.: Холодницький В. Голодомор 1946–1947 рр. на території Чернівецької області. – С. 81–82.

²⁰ ДАЧО. – Ф. П 1. – Оп. 2. – Спр. 632. – Арк. 42.

²¹ Архів СБУ Чернівецької області. – Спр. 1443. – Арк. 81.

²² Там само. – Арк. 74.

- ²³ Андрусяк М. Брати грому. Художньо-документальна повість. – Коломия: Вік, 2002. – С. 467.
- ²⁴ Холодницький В. Голодомор 1946–1947 рр. на території Чернівецької області. – С. 82.
- ²⁵ Мірчук П. Українська повстанська армія 1942–1952. Документи і матеріали. – Львів, 1991. – С. 353.
- ²⁶ Там само. – С. 353.
- ²⁷ ДАЧО. – Ф. П 15. – Оп. 1. – Спр. 428. – Арк. 15.
- ²⁸ Там само. – Арк. 40.
- ²⁹ Там само.
- ³⁰ Там само. – Арк. 41.
- ³¹ Там само. – Ф. П 1. – Оп. 2. – Спр. 28. – Арк. 5.
- ³² Холодницький В. Буковинський край у голодоморному вирі 1946–1947 років. – С. 145.
- ³³ Там само.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Голод в Україні 1946–1947: Документи і матеріали. – С. 200–201.
- ³⁶ ДАЧО. – Ф. П 1. – Оп. 2. – Спр. 632. – Арк. 46.
- ³⁷ Там само. – Ф. Р 55. – Оп. 1. – Спр. 155. – Арк. 29–31.
- ³⁸ Там само. – Спр. 125. – Арк. 38.
- ³⁹ Там само. – Ф. Р 38. – Оп. 3. – Спр. 54. – Арк. 11.
- ⁴⁰ Там само. – Ф. П 1. – Оп. 2. – Спр. 632. – Арк. 5.
- ⁴¹ Там само. – Арк. 6.
- ⁴² Там само.
- ⁴³ Там само. – Ф. Р 2247. – Оп. 1. – Спр. 189. – Арк. 71.
- ⁴⁴ Там само. – Арк. 72.
- ⁴⁵ Там само. – Ф. П 60. – Оп. 2. – Спр. 22. – Арк. 74.
- ⁴⁶ Там само. – Ф. Р 2247. – Оп. 1. – Спр. 176. – Арк. 136–137.
- ⁴⁷ ДАЧО. – Ф. П 1. – Оп. 2. – Спр. 632. – Арк. 31.
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 32.
- ⁴⁹ Там само. – Арк. 7.
- ⁵⁰ Холодницький В. Буковинський край у голодоморному вирі 1946–1947 років. – С. 148.
- ⁵¹ Холодницький В. Голодомор 1946–1947 рр. на території Чернівецької області. – С. 85.
- ⁵² ДАЧО. – Ф. П 1. – Оп. 2. – Спр. 632. – Арк. 5.
- ⁵³ Там само. – Спр. 670. – Арк. 6.
- ⁵⁴ Яценюк П., Холодницька Т. Вказана праця. – С. 244.
- ⁵⁵ Там само.
- ⁵⁶ Холодницький В. Буковинський край у голодоморному вирі 1946–1947 років. – С. 45.
- ⁵⁷ Перковський А.Л., Пирожков С.І. Демографічні втрати народонаселення Української РСР в 40-х роках // Український історичний журнал. – 1990. – № 2. – С. 19.